

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Český jazyk a literatura 2. ročník

Demokratické vzdělávání na SPŠ na
Proseku

reg. č.

CZ.07.4.68/0.0/0.0/19_068/0001431

Obsah

1. Vazba na ŠVP	3
1.1 Současný stav	4
1.2 Inovace	5
2. Učební osnovy	6
3. České národní obrození	7
3.1 Karel Havlíček Borovský	7
3.1.1 Havlíčkovy epigramy	8
3.1.2 Havlíčkovy satirické skladby	9
3.1.3 Tyrolské elegie	9
3.1.4 Pracovní list - Karel Havlíček Borovský - Epigramy	12
4. Česká literatura druhé poloviny 19. století	19
4.1 Realismus v díle Jana Nerudy a jeho tvorba zabývající se problematikou sociálního vyloučení, tolerance, empatie a předsudků	19
4.2 Jan Neruda (1834 – 1891) – demokraticky smýšlející autor 19. století	20
4.2.1 Nerudova poezie	21
4.2.2 Neruda novinář	22
4.2.3 Neruda prozaik	22
4.3 Pracovní list – výňatek z povídky Přivedla žebráka na mizinu	25
Zdroje:	27

1. Vazba na ŠVP

Charakteristika tématu

Výchova k demokratickému občanství se zaměřuje na vytváření a upevňování takových postojů a hodnotové orientace žáků, které jsou potřebné pro fungování a zdokonalování demokracie. Nejde však pouze o postoje, hodnoty a jejich preference, ale také o budování občanské gramotnosti žáků, tj. osvojení si faktické, věcné a normativní stránky jednání odpovědného aktivního občana.

1.1 Současný stav

Výchova demokratického občana

Charakteristika průřezového tématu

Výchova k demokratickému občanství se zaměřuje na vytváření a upevňování takových postojů a hodnotové orientace žáků, které jsou potřebné pro fungování a zdokonalování demokracie. Nejde však pouze o postoje, hodnoty a jejich preference, ale také o budování občanské gramotnosti žáků, tj. osvojení si faktické, věcné a normativní stránky jednání odpovědného aktivního občana.

Výchova k demokratickému občanství se netýká jen společenskovední oblasti vzdělávání, v níž se nejvíce realizuje, ale prostupuje celým vzděláváním a nezbytnou podmínkou její realizace je také demokratické klima školy, otevřené k rodičům a k širší občanské komunitě v místě školy.

Přínos tématu k naplňování cílů rámcového vzdělávacího programu

K odpovědnému a demokratickému občanství je třeba mít dostatečně rozvinuté klíčové kompetence (komunikativní kompetence, personální a sociální kompetence, kompetence k řešení problémů a k práci s informacemi,...), proto je jejich rozvíjení při výchově k demokratickému občanství velmi významné.

Kromě toho jsou žáci vedeni k tomu, aby:

- měli vhodnou míru sebevědomí, sebeodpovědnosti a schopnost morálního úsudku;
- byli připraveni si klást základní existenční otázky a hledat na ně odpovědi a řešení;
- hledali kompromisy mezi osobní svobodou a sociální odpovědností a byli kriticky tolerantní;
- byli schopni odolávat myšlenkové manipulaci;
- dovedli se orientovat v mediálních obsazích, kriticky je hodnotit a optimálně využívat masová média pro své různé potřeby;
- dovedli jednat s lidmi, diskutovat o citlivých nebo kontroverzních otázkách, hledat kompromisní řešení;
- byli ochotni se angažovat nejen pro vlastní prospěch, ale i pro veřejné zájmy a ve prospěch lidí v jiných zemích a na jiných kontinentech;
- vážili si materiálních a duchovních hodnot, dobrého životního prostředí a snažili se je chránit a zachovat pro budoucí generace.

Obsah tématu a jeho realizace

Výchova k odpovědnému a aktivnímu občanství v demokratické společnosti zahrnuje vědomosti a dovednosti z těchto oblastí:

- osobnost a její rozvoj;
- komunikace, vyjednávání, řešení konfliktů;
- společnost – jednatelce a společenské skupiny, kultura, náboženství;
- historický vývoj (především v 19. a 20. století);
- stát, politický systém, politika, soudobý svět;
- masová média;
- morálka, svoboda, odpovědnost, tolerance, solidarita;
- potřebné právní minimum pro soukromý a občanský život.

1.2 Inovace

Při realizaci projektu se chceme zaměřit především na tato témata:

- **ve vytvoření demokratického klimatu školy** (např. dobré přátelské vztahy mezi učiteli a žáky a mezi žáky navzájem);
- v náležitém rozvržení prvků průřezového tématu do jednotlivých částí školního vzdělávacího programu včetně plánované činnosti žáků mimo vyučování;
- v cílevědomém úsilí o dobré **znalosti a dovednosti žáků**, které jsou nezbytně potřebné pro informované a odpovědné občanské a jiné rozhodování a jednání; tyto vědomosti a dovednosti budou žáci nejvíce získávat ve vyučovacích předmětech zaměřených na jazyky, výchovu k občanství, ekonomické předměty a společenskovední vzdělávání, tedy např. v občanské nauce, v základech společenských věd nebo v dějepisu;
- **v promyšleném a funkčním používání strategií výuky**, např. používání aktivizujících metod a forem práce ve výuce, jako je problémové a projektové učení, kooperativní učení, různé diskusní a simulační metody, metody směřující k rozvoji prosociálního chování, k rozvoji funkční gramotnosti žáků (tj. schopnost číst textový materiál s porozuměním, interpretovat jej, hodnotit a používat pro různé účely) atp.;
- v realizaci mediální výchovy.

2. Učební osnovy

Učivo	ŠVP výstupy	Inovace
České národní obrození	Rozumí ideálům a cílům NO a orientuje se v dílech významných obrozenců a zná jejich přínos	Rozvíjí schopnost číst textový materiál s porozuměním a umí jej interpretovat a zhodnotit Dokáže kriticky pracovat s textem a procvičí si schopnost samostatného kritického myšlení
České národní obrození	Charakterizuje tvorbu významných obrozenců	Rozpozná kritiku rakouské vlády a potlačování demokratických principů v dílech Karla Havlíčka Borovského
Česká literatura druhé poloviny 19. století	Analyzuje vybrané prozaické a dramatické texty předních autorů Realismus v díle Jana Nerudy	Demokraticky smýšlející autor Jan Neruda a jeho tvorba zabývající se problematikou tolerance, empatie, předsudků a sociálního vyloučení
Slohová výchova	Rozpozná na základě textů prostý popis od popisu uměleckého a charakteristiku	Rozvíjí schopnost číst texty s porozuměním a být kriticky tolerantní umí vytvořit charakteristiku

3. České národní obrození

3.1 Karel Havlíček Borovský

Vazba na ŠVP – učivo/výstupy:

České národní obrození	Rozumí ideálům a cílům NO a orientuje se v dílech významných obrozenců a zná jejich přínos	Dokáže kriticky pracovat s textem a procvičí si schopnost samostatného kritického myšlení
České národní obrození	Rozvíjí schopnost číst textový materiál s porozuměním a umí jej interpretovat	Rozpozná v díle Karla Havlíčka Borovského kritiku rakouské vlády a potlačování demokratických principů

Učivo (teorie):

České národní obrození

V první polovině 19. století se začaly v Evropě formovat novodobé národy. Lidé se začali cítit součástí vyšších celků, než byla obec nebo stav, začali si uvědomovat svou příslušnost k národu. Proces formování novodobého českého národa označujeme jako národní obrození. Tradičně bývá literární historií děleno do čtyř etap.

V třetí etapě NO od třicátých a čtyřicátých let 19. století rostl důraz na veřejný život a úsilí o prosazení občanských práv. Pro mladou nastupující generaci byla již existence českého národního společenství samozřejmostí, a proto přesouvala svůj zájem k problémům obecně společenským. Představitelem této generace byl například i Karel Havlíček Borovský.

Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856)

Po gymnáziu a filozofii začal studovat teologickou fakultu v Praze, byl ale ze studia vyloučen, neboť „*velmi málo povolání ke stavu duchovnímu ukazoval*“. Už tehdy byl Havlíček nadšeným vlastencem. Zhruba dva roky žil jako vychovatel v Rusku a tento pobyt jej přesvědčil o neuskutečnitelnosti všeslovanských ideálů.

Poté nastoupil dráhu novináře. Na doporučení Palackého se koncem roku 1845 stal redaktorem vládních Pražských novin a jejich zábavné literární přílohy České včely. Ačkoliv se původně novinářem stát nechtěl, toužil se stát spisovatelem, měl úspěch a noviny díky jeho ohnivým polemikám prosperovaly.

Na počátku revolučních událostí roku 1848, po zrušení cenzury, si Havlíček uvědomil, že apolitické noviny čtenářům toužícím po informacích nevyhovují, a v dubnu téhož roku založil politický deník Národní noviny, které začaly prosazovat český liberálně demokratický program. Vydávání Národních novin a jejich satirické přílohy Šotek provázely neustálé spory s vídeňskou vládou a nakonec v roce 1850 bylo jejich vydávání zastaveno.

Od května 1850 do srpna 1851 Havlíček vydával v Kutné Hoře časopis Slovan. V časopise hájil demokratické zásady proti vládě i proti církvi, a jestliže byl v době redigování Národních novin jakýmsi neformálním mluvčím národa, nyní se stal skutečným národním hrdinou. Kritizoval absolutismus, církevní hierarchii za to, že se přidala na císařskou stranu, a stal se režimu nepohodlným. Havlíček zastavil vydávání Slovana sám. Vláda však na odbojného novináře podala žalobu za články Proč jsem občanem a Správa záležitostí obecních. Byly kvalifikovány jako zločin rušení veřejného pokoje, neboť autor vyzýval k neposlušnosti vůči úřadům. Soudní spor vyhrál, ale odvěta přišla brzy. V prosinci 1851 byl zatčen a odvezen do vyhnanství do Brixenu.

3.1.1 Havlíčkovy epigramy

Epigramy psal Havlíček po celý život. V době, kdy ho odváděla novinářská práce od vlastní literární tvorby, vzniklo jen málo epigramů. Jeho básnická činnost začíná více v roce 1848, zejména pak 1849, kdy skládá časové politické popěvky, otiskované nejvíce v Šotku, satirické příloze Národních novin.

Sám charakterizoval epigramy jako „*malinkaté nádoby, do kterých vztek svůj nalívám, aby mi srdce nežral*“. Byly prudce útočné a Havlíček v nich odhaluje rozpory mezi učením církve a její praxí, církev představuje jako šířitelku zpátečnických snah. Kritizuje také státní a veřejnou moc a různé feudální přežitky. Projevují se v nich Havlíčkovy demokratické názory, poukazuje na protiklad panstva a lidu, vysmívá se panovníkovi a státnímu aparátu. Tematicky se některé epigramy dotýkají i kulturního, hlavně literárního života a některých jeho nezdravých tendencí. Havlíček především kritizuje malou původnost a nízkou uměleckou úroveň části literární tvorby, poměry divadelní, školství a soudobý stav vědy.

3.1.2 Havlíčkovy satirické skladby

Vrchol Havlíčkovy básnické tvorby spadá do období jeho brixenské internace. Tři velké satirické skladby, které tu vznikly, Tyrolské elegie, Král Lávra a Křest svatého Vladimíra, jsou jednou z forem odboje proti státnímu absolutismu a církvi. Protože už nemohl bojovat jako novinář, využívá smíchu a nešvary zesměšňuje. V Tyrolských elegiích vylíčil Havlíček své zatčení a deportaci do Brixenu. Král Lávra využívá cizích pohádkových motivů. Skladba je méně útočná, psaná s ironií a shovívavým humorem a jejím cílem bylo vysmát se hlouposti všech korunovaných hlav, která je stejně nebezpečná jako zřízení, v němž je všechna moc dána jedinému člověku. Křest svatého Vladimíra je satirou, v níž Havlíček aktualizuje dávnou ruskou pověst a v kritické nadsázce poukazuje na poměry absolutistického státu a církve.

3.1.3 Tyrolské elegie

Tyrolské elegie napsané v roce 1852 nemohly být v době svého vzniku veřejně otištěné, proto se šířily opisováním. Mezi známé propagátory Havlíčkovy poezie patřila Božena Němcová. U nás vyšly poprvé v roce 1861 zásluhou Jana Nerudy, který je otiskl v beletristickém časopise Obrazy života. Název díla byl původně Brixenské elegie. První část díla je pojmenovaná podle Brixenu, městečka v jižních Tyrolích, dnešní Bressanone patří Itálii. Elegie (žalozpěv) jsou básně proniknuté smutkem, steskem a nostalgií. Taková je však jen část Havlíčkovy skladby. Smutný tón přechází v ironii a humor. Satira užívá humoru a dalších forem komična k tomu, aby zaútočila na nedostatky lidských charakterů nebo poměrů ve společnosti a vysmála se jim. To také Havlíček dělá. S ironií vypráví jakoby všední příběh, své zatčení, nic neobvyklého pro tehdejší společnost. Využívá jistý typ nadhledu a ironický tón přerůstá až ve zvýrazněnou ironii – sarkasmus.

Skladba je rozdělena do devíti zpěvů. Havlíček ve vězení v Brixenu začíná vyprávět měsíci svůj příběh deportace z vlasti od okamžiku nočního přepadení policií až po příjezd do Tyrol. Líčí noční zatčení v bytě v Německém Brodě, vyjadřuje bolest z rozloučení s rodinou a dojmavý osobní prožitek mu zde slouží k tomu, aby básník mohl vyjádřit svůj postoj vůči státní zvěsti. Promítá se zde dvojí významová rovina, vytvářená protikladem toho, co básník říká, a toho, co si myslí. K tomu využívá ironie (*Od všech z Vídně pozdravení, pan Bach je líbá...*) a sarkasmus (parafráze zatýkacího rozkazu *Bach mi píše jako doktor, že mi nesvědčí v Čechách zdraví, že prej potřebuju změnu povětří*). Ironicky charakterizuje situaci v Čechách po roce 1848 (*Že je v Čechách tuze dušno, horké výpary, mnoho smradu po té oktrojírce, holé nezdraví*). K zatčení muselo dojít v noci, protože se vláda bála hněvu lidí (*Dedera mne taky nutil, abych jel jen hned, že by chtěli Brodští, až*

se vzbudí, třeba s námi jet). Na drobné příhodě se psem kritizuje reakčnost rakouských zákonů (*Hodil jsem mu tam pod postel říšský zákoník, dobře, že jsem měl ten moudrý nápad, už ani nekvík*). V osmém zpěvu vypravuje o nehodě s koňmi, které se cestou splašili. Policisté strachy z kočáru vyskákali, jen Havlíček zůstal a jel dál.

Organizační formy: frontální výuka, skupinová práce, samostatná práce

Metody práce: práce s textem a video nahrávkou, brainstorming

Pomůcky: pracovní listy s úkoly, psací potřeby, videonahrávka, texty v PL1 – Karel Havlíček Borovský – Epigramy, texty v PL 2 - Karel Havlíček Borovský - Tyrolské elegie

Popis: Nejprve učitel provede krátce formou frontální výuky úvod k látce o Karlu Havlíčku Borovském. Poté každý žák dostane pracovní list číslo 1 Karel Havlíček Borovský – epigramy. Učitel pustí nahrávku s epigramy, žáci si samostatně přečtou texty v pracovním listu a vyplní příslušné údaje do tabulky PL. Následně žáci prezentují své výsledky, učitel průběžně kontroluje a doplňuje údaje. V druhé části hodiny se žáci prostřednictvím pracovního listu číslo 2 seznámí společně s vybraným textem z Tyrolských elegií. Poté se rozdělí do dvojic, případně do větších skupin, a vyplňují společně tabulku v PL 2. Následuje prezentace výsledků a kontrola učitelem. Na závěr může zaznít shrnutí významu tvorby autora a jeho přínos pro rozvoj demokratického myšlení. V případě časové rezervy lze ještě přistoupit k diskusi žáků.

Cíl: Žáci si zopakují pojem satira a sarkasmus, zopakují si rozbor básnického uměleckého textu. Prostřednictvím vyplňování tabulky v pracovních listech si lépe uvědomí významy básnických textů, jejich obrazná vyjádření a lépe chápou smysl textů. Při skupinové práci se naučí respektovat názory druhého a učí se je kriticky zhodnotit a je u nich podporovaná schopnost týmové práce. Naučí se zhodnotit smysl Havlíčkova díla pro současnost a jeho přínos k vytváření demokracie a občanství z hlediska dnešní doby. Uvědomí si potlačování hodnot demokracie tehdy a porovnají je s výhodami dnešní demokratické společnosti.

Časová dotace: V úvodu hodiny výklad učitele zabere přibližně 5 minut. Práce s pracovním listem číslo 1 bude trvat asi 20 minut (poslech ukázky, četba textu, vyplnění PL, prezentace a kontrola). Na zpracování pracovního listu číslo 2 a závěrečné shrnutí je třeba přibližně 20 minut.

Odkaz na nahrávku: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10268377650-kralikova-citanka/210552116250005-k-h-borovsky-epigramy/>

3.1.4 Pracovní list - Karel Havlíček Borovský - Epigramy

Jehly, špičky, sochory a kůly
stesal, skoval, zostřil, sebral
kvůli vojně s hloupostí a zlobou
místo šavel Borovský Havel

TALENTY

Pavlu hůř a Petru líp,
ticho, závist, ticho!
Kacířům dal Pán Bůh vtip,
svaté církvi břicho.

DEMOKRATSKÝ

Nechod', Vašku, s pány na led,
mnohý příklad máme,
že pán sklouzne a sedlák si
za něj nohu zláme.

ETYMOLOGICKÝ

Odkud vzalo – zkouším žáky –
jméno Rakous počátek?
„Od raků, neb oni taky
chodí pořád nazpátek!“

ZLE, MATIČKO, ZLE!

Poctivému hrozí jenom hlad,
zloději zas jenom šibenice;
český literát má trampot více:
jemu hrozí hlad i šibenice.

VERBA DOCENT, EXEMPLA TRAHUNT

„Co sám nerad, nečiň jinému!“
žáku pravil kantor kdesi,
třepaje ho za pačesy.~

(Slova poučují, příklady táhnou.)

ČESKÁ MODLITBA

Svatý Jene z Nepomuku,
drž nad námi svoji ruku,
ať nám Bůh dá, co dal tobě,
by náš jazyk neshnil v hrobě!

ČLOVĚK

Máš-li mnoho, frkáš,
máš-li málo, brkáš,
máš-li jmění jen tak tak,
spokojen nejsi nikterak.

SATIRIK PŘED SOUDNOU STOLICÍ

„Pročpak nepíšeš jako všichni jiní,
pročpak tvé péro černí jen a špiní?“
„Ale vy páni kritikáři,
vždyť ho namáčím v kalamáři.“

Epigramy věnuje Církvi, Králi, Vlasti, Múzám a Světu.

1. PL Karel Havlíček Borovský – Epigramy

Tabulka pro práci s textem epigramů

Co kritizuje nebo zesměšňuje	Název epigramu a komu ho věnuje
Kritika školství	
Kritika státní a veřejné moci	
Kritika církve	
Poukazuje na protiklad panstva a lidu	
Obava o osud českého jazyka	
Kritika umělecké, hlavně literární tvorby	
Špatné postavení českých spisovatelů	
Výsměch špatným vlastnostem	

1. PL Karel Havlíček Borovský – Epigramy (řešení tabulky)

Co kritizuje nebo zesměšňuje	Název epigramu a komu ho věnuje
------------------------------	---------------------------------

Kritika školství	Verba docent, exempla trahunt MÚZÁM
Kritika státní a veřejné moci	Etymologický VLASTI
Kritika církve	Talenty CÍRKVI
Poukazuje na protiklad panstva a lidu	Demokratický KRÁLI
Obava o osud českého jazyka	Česká modlitba VLASTI
Kritika umělecké, hlavně literární tvorby	Satirik před soudnou stolicí SVĚTU
Špatné postavení českých spisovatelů	Zle, matičko, zle! MÚZÁM
Výsměch špatným vlastnostem	Člověk SVĚTU

2. PL - Karel Havlíček Borovský: Tyrolské elegie (text)

I.

Sviť, měsíčku, polehoučku
skrz ten hustý mrak,
jakkak se ti Brixen líbí? -
Neškared' se tak!

Nepospíchej, pozastav se,
nechod' ještě spát:
abych s tebou jen chvilinku mohl
diškutýrovat.

Nejsem zdejší, můj měsíčku,
toť znáš podle křiku;
neutíkej, nejsem treu und bieder,
jsem zde jen ve cviku.

II.

Jsemť já z kraje muzikantů,
Na pozoun jsem hrál,
a ten pořád ty vídeňské pány,
ze sna burcoval.

By se po svých těžkých pracích
hodně vyspali,
jednou v noci kočár policajtů
pro mne poslali.

Dvě hodiny po půlnoci –
když na třetí šlo,
tu mi dával žandarm u postele
šťastné dobrýtro.

Se žandarmem slavný ouřad
celý v parádě,
pupek kordem pevně obvázaný,
zlato na krágle.

„Vstávají, pane redaktor,
nelekají se,
jdeme v noci, nejsme však zloději,
jenom komise.

Od všech z Vídně pozdravení,
pan Bach je líbá,
jsou-li prej zdráv, a tuhleto psaní
po nás posílá.“ -

Já jsem i na lačný život
vždycky zdvořilý:
„Odpust', slavná císařská komise,
že jsem v košili!“
(...)

Bach mi píše jako doktor,
že mi nesvědčí
v Čechách zdraví, že prej potřebuju
změnu povětří.

Že je v Čechách tuze dušno,
horké výpary,
mnoho smradu po té oktrojírce,
holé nezdraví!

Že on tedy schválně pro mne
kočár sem poslal,
abych se hned na státní outraty
na cestu vydal.

A žandarmům že nařídil,
ať mě hodně nutí,
kdybych nechtěl ze skromnosti přijmout
jeho nabídnutí.
(...)

V.

Ó měsíčku, však ty ženské
dobře znáš a víš,
jaký s nimi člověk na tom světě
často mívá kříž!

Takés mnohého loučení
tajným svědkem byl,
ty znáš líp než každý novelista
hořkost těchto chvil.

2. PL – Karel Havlíček Borovský: Tyrolské elegie (dokončení textu)

Matka, žena, sestra, dcerka –
malá Zdenčinka,
stály okolo mne v tichém pláči:
hořká chvílinka!

Já jsem sice starý kozák,
v pútkách tužený:
tenkrát jsem měl trochu těsná prsa
a zrak zkalený.

Vtisknul jsem však poděbradku
silně do čela,
aby se těm policajtům slza
nezabýštěla.

Neb ti všichni blíže dveří
posud stáli stráž,
aby měla tato smutná scéna
císařskou stafáž!

VII.
Když jsme jeli přes Jihlavu,
měl jsem Špilberk v mysli,
za Lincem zas myšlenky na Kufstein
z hlavy mi nevyšly.

Teprva když jsme nechali
Kufstein vpravo stát,
začla se mi alpejská krajina
příjemnější zdát.

Hloupá jízda, milý brachu,
když se neví kam:
veselé ty trubky postillonů
jsou jen bídny klam.

Všude kolomaz a všude
přepřahovali:
kdybyste radš ve Vídni přepřáhli
a namazali!
(...)

Nesmím ale zapomenout
Budějovice,
tam Dederu koupil mělnického
čtyři lahvice.

Čili se v něm vlastenecké
hnuly myšlenky?
Čili doufal, že to pro mne bude
Lethe na Čechy?

Mělnické jsem dávno dopil,
piju vlašské zas;
ale zdá se, že je v obou stejný
nepokojný kvas. –

VIII.
(...)
Temná noc jak naše svatá církev
a my jedem s kopce jako mžik:
darmo křičí Dederu: „Drž koně!“-
prázdný je kozlík.
(...)
Jen to vyřknu, ejhle, policajti
ani svědomí nezpytovali,
a kajícně vyrazivše dvířka,
z vozu vyskákali.-

Ach, ty světe, obrácený světe!
Vzhůru nohami ve škarpe leží stráž,
ale s panem delikventem samým
kluše ekypáž!

Ach, ty vládo, převrácená vládo!
Národy na šňůrce vodit chceš,
ale čtyřmi koňmi na opratích
vládnout nemůžeš! - - -

Bez kočího, bez opratí, potmě,
u silnice propast místo škarpy,
tak jsem cválal sám a sám v kočáře
jako vítr s Alpy.

2. pracovní list - Karel Havlíček Borovský: Tyrolské elegie – otázky:

1. Zamyslete se nad ukázkou textu. Co a jak je zde vyjádřeno?
2. Mezi hodnoty demokracie patří uplatňování základních lidských práv a svobod. Kdybyste posuzovali ukázkou zatčení autora z tohoto pohledu a dnešními očima, jaká základní lidská práva byla porušena?
3. Kdo je onen zmiňovaný Bach?
4. Vyhledejte verše, v nichž K. Havlíček Borovský ironicky popisuje situaci v Čechách po roce 1848.
5. Charakterizujte jazyk uměleckého díla.

2. PL – Karel Havlíček Borovský: Tyrolské elegie – řešení:

1. Havlíček ve vězení v Brixenu vypráví svůj příběh deportace z vlasti. Ironicky líčí svoje zatčení v Německém Brodě, zásah četníků, dojemné loučení s rodinou uprostřed noci a následnou cestu do Brixenu. Havlíček dokázal spojit osobní osud s historickou situací, verše plné konkrétních životních obrazů mají obecnou platnost. Pod ironií zaznívá hluboký smutek nad tragickým vývojem jeho i vlasti.

2. Bezprostředně v ukázce je porušeno právo na osobní svobodu, právo na spravedlivý soudní proces, dále by z dnešního pohledu to byla i nemožnost svobodného projevu, nemožnost svobody podnikání apod.

3. Alexander Bach (1813 – 1893), rakouský politik, nejprve představitel liberálů, pak ministr vnitra Rakouského císařství. Od roku 1850 obnovoval tuhou cenzuru, podle něho se ujal název Bachův (Bachovský) absolutismus.

4. *„Bach mi píše jako doktor, že mi nesvědčí v Čechách zdraví, že prej potřebuju změnu povětrí.
Že je v Čechách tuze dušno, horké výpary, mnoho smradu po té oktrojírce, holé nezdraví!“*

5. Jazyk uměleckého díla: kromě spisovné češtiny i slova cizího původu, výrazy hovorové češtiny, germanismy, archaické výrazy. Prostá lidová forma, napodobující lidovou poezii. Zvolací věty pro posílení dynamičnosti textu. Vyjadřuje se obrazně: metafory, přirovnání, personifikace apod.

4. Česká literatura druhé poloviny 19. století

4.1 Realismus v díle Jana Nerudy a jeho tvorba zabývající se problematikou sociálního vyloučení, tolerance, empatie a předsudků

Vazba na ŠVP – učivo/výstupy:

Česká literatura druhé poloviny 19. století	Rozvíjí schopnost číst textový materiál s porozuměním a umí jej interpretovat Analyzuje vybrané prozaické a dramatické texty předních autorů	Dokáže kriticky pracovat s textem a procvičí si schopnost samostatného kritického myšlení
Česká literatura druhé poloviny 19. století	Realismus v díle Jana Nerudy	Demokraticky smýšlející autor Jan Neruda a jeho tvorba zabývající se problematikou tolerance, empatie, předsudků a sociálního vyloučení

Učivo (teorie):

V české literatuře druhé poloviny 19. století se začínají pozvolna projevovat tendence demokratických a národních ideálů. Nástup mladé generace koncem padesátých let probíhal ve znamení odklonu od minulosti jako vzoru a posily současníků. Literatura má překonat úzké historické tradice a poznat v celé šíři soudobý národní život – toto je zároveň i jedno z hesel májovců. Mladí autoři sdružující se kolem almanachu Máj (1858), Barák, Heyduk, Světlá, Frič a hlavně Jan Neruda, zdůrazňovali, že pokrok a humanita jsou možné jen mezinárodní výměnou demokratických myšlenek a že je třeba čerpat i z cizích literatur. Literárně a esteticky se přihlásili ke Karlu Hynku Máchovi, politicky pak ke Karlu Havlíčkovi Borovskému. Vystupovali proti předsudkům, za svobodu a rovnost lidí, češství už považovali za samozřejmé. Nově směřovali k základům občanského přístupu ke světu a společnosti. Kdosi tyto snahy charakterizoval jako druhé obrození.

Boj za modernější chápání literatury nebylo však snadné prosadit. Mladá generace totiž dospívala v období politického útlaku bachovského absolutismu, který doléhal těžce na

celý kulturní a veřejný život. Český psaný literatury mnoho nevycházelo, známí autoři z období národního obrození se odmlčeli, řada z nich umírá, např. v roce 1856 Havlíček a Tyl, oba dva uštvání politickou reakcí. Většina novin a časopisů zanikla, jediným beletristickým časopisem padesátých let byl Lumír, který spojoval starší spisovatele s mladší generací, orientoval se na vyspělejší cizí literatury a pomáhal překonávat omezenost domácích poměrů.

Úsilí poznat a výstižně zobrazit soudobý život se od šedesátých let začalo promítat v poezii, například zájmem o konflikty chudoby a bohatství, nebo v tématech, která jsou obžalobou společenských nerovností. Zvláštní důraz kladli májovci na rozvoj prózy, která zrcadlila národní život. Důležitá pro ně byla i pravdivost prózy, tomuto požadavku nejvíce vyhovuje kratší povídka s pečlivě prokreslenými postavami v jejich typičnosti. Neruda objevil novou tematickou oblast v prostředí drobných lidí velkoměsta. Vývoj směřuje k tomu, aby jako ideální typ spisovatele byl básník, který je spojen s měšťanstvem, účastní se politického ruchu své doby jako novinář, má své čtenáře a umělecká tvorba se stává jeho povoláním. Toto vše ve své osobě spojoval i Jan Neruda.

4.2 Jan Neruda (1834 – 1891) – demokraticky smýšlející autor 19. století

Jan Neruda jako vůdčí osobnost generace májovců byl významným českým básníkem, prozaikem a novinářem druhé poloviny 19. století.

Jan Neruda prožil dětství a mládí v Praze na Malé Straně. Narodil se v dnes již neexistujících kasárnách na Újezdě, kde otec jako vysloužilý voják provozoval kantýnu. Později se rodina přestěhovala do domu U dvou slunců v Ostruhové, nyní Nerudově ulici, kde Nerudovi měli trafiku. Neruda proto velmi důvěrně poznal prostředí a život středních společenských vrstev obyvatel, jako byli například hokynáři, obchodníci, úředníci, taktéž zde poznal i ty nejprostší obyvatele - žebráky a dokázal se vcítit do jejich pocitů. Sám vyrůstal ve velmi skromných poměrech. Byt v domě U dvou slunců byl ve skutečnosti jen dlouhá, tmavá místnost, pouze přepažená nábytkem tak, aby se krámk oddělil od bydlení. Ve všední dny chodíval bos, boty byly jen na neděli, v záplatovaných kalhotách a košilích. Jedl skromná jídla, často ohřívané zbytky, které matka přinášela domů ze služby u panstva. Už od dětství proto vnímal nerovnosti mezi lidmi a trápil ho pocit nespravedlivě zařízeného světa, ale ze vzpomínek je patrné, že hmotná chudoba pro něj nebyla žádným neštěstím.

Na Malé Straně byly tehdy sociální rozdíly dost patrné, neboť zde bylo sídlo šlechty, prelátů a královských úředníků na jedné straně, na druhé straně tu žila chudina, byly zde brlohy bezdomovců a dělníků z nedalekých smíchovských továren. Sympatie k lidem nuzným a potřebným, solidarita a sociální cítění se prolínají celou Nerudovou tvorbou.

Revoluční rok 1848 prožil Jan Neruda jako čtrnáctiletý student německého gymnázia, kdy ještě nemohl porozumět politickým souvislostem. Vzpomíná na to, že na gymnáziu bylo tehdy zahájeno vyučování v českém jazyce. Pokus o demokracii byl však brzy potlačen a Neruda si hodnoty jako demokracie, svoboda a národ začal uvědomovat až v mladém dospělosti v době normalizačního období Bachova absolutismu. V jeho verších i prozaických textech se od té doby objevují tři základní témata: svoboda člověka, jeho rovnost s druhými a jeho přirozené právo žít slušně, ne v bídě a vyděděnosti.

Podmínky Nerudova dětství a mládí proto významně působily na celou jeho tvorbu a Neruda se stává autorem demokraticky smýšlejícím, často se zabývajícím problematikou lidí sociálně vyloučených, lidí poznamenaných předsudky, nepochopením i netolerancí.

4.2.1 Nerudova poezie

Ve své první básnické sbírce Hřbitovní kvítí (1858) nechce svět harmonizovat, naopak ukazuje rozporné poměry doby, tvoří drsné i provokující obrazy lidské bídy a odhaluje ztrátu iluzí. Hřbitov je pro Nerudu pohřebištěm chudiny. V úvodních básních protestuje proti nespravedlivému majetkovému rozvrstvení společnosti (Bohuš Balajka).

Druhou básnickou sbírku Knihy veršů (1868) komponuje Neruda do tří oddílů a mezi epickými básněmi zdůrazňuje sociální motivy nejsilněji balady, v nichž upozorňuje na tragiku společenských vyděděnců velkého města, např. Před fortnou milosrdných, Dědova mísa.

Až po jedenácti letech vydává další básnickou sbírku Písně kosmické (1878), vyznačující se optimismem a vírou ve všeobecný pokrok. Úspěchy přírodních věd a techniky vedly k přesvědčení, že jejich pomocí se uskuteční humanitní ideály svobody a demokracie. Neruda se v básních zamýšlí nad posláním soudobého člověka i národa.

Otázku, jak vyslovit starými formami balady a romance postoj moderního člověka ke světu, si Neruda klade ve sbírce Balady a romance (1883). Látku čerpá z trojího námětového okruhu: obecně lidských vztahů, z látek biblických a legendárních a z látek, které typizují český národní charakter (Bohuš Balajka).

Ve stejném roce jako Balady a romance vyšla také básnická sbírka Prosté motivy (1883), citový deník autora, spojující obecnější pocity s přírodními obrazy. Sbírka rozdělená na čtyři oddíly podle ročních období symbolizuje sepětí přírodního rytmu s životem člověka.

V básnickově pozůstalosti byly po jeho smrti objeveny patetické básně, které Jaroslav Vrchlický utřídil a vydal pod názvem Zpěvy páteční (1896). Obsahuje verše o těžkém údělu národa a zároveň verše vyslovující odhodlání a důvěru v národní budoucnost.

4.2.2 Neruda novinář

Od června 1865 až do své smrti v srpnu 1891 Jan Neruda působil v redakci Národních listů, tenkrát deníku české politické opozice, mladočechů. Po pádu Bachova absolutismu následoval císařský příslib konstitučních změn a byla obnovena ústavnost a parlamentarismus. Neruda se proto dočkal svobody tisku a mohl ji užívat po celou svoji profesní kariéru, na rozdíl od Havlíčka, který to zažil jen v revolučním období 1848. Částečně sice cenzura existovala, ale nedá se srovnávat s cenzurou 20. století v období okupace či komunismu.

Národní listy tehdy byly v soukromém vlastnictví bratrů Grégrových, Neruda stejně jako bratři Grégrové patřil k mladočeskému křídlu domácí politiky, ale ne ve všem se s nimi názorově shodoval. Jeho sociální původ a vidění světa zdola majitelům novin moc nevyhovoval, Nerudovi několikrát pro jeho až krajně levicové postoje hrozil vyhazov. Věděl ale, že demokratičtější a svobodnější deník by v Čechách nenašel.

Neruda novinařinu miloval, nebyla pro něj pouhým zdrojem živobytí. Byl přesvědčen, že pomocí žurnalistiky může přeměnit národ na moderní občanskou společnost. Stal se oblíbeným a vyhledávaným fejetonistou, dokázal se originálně dívat na lidi a každodenní svět. Jeho pokusy o divadelní hry byly neúspěšné, proto se divadlu věnoval alespoň jako divadelní referent a kritik, hlavně sledoval repertoár v Prozatímním divadle.

4.2.3 Neruda prozaik

Své prozaické práce Jan Neruda publikoval od padesátých let. Vrcholem prózy je soubor Povídky malostranské (1878), v nichž Neruda uplatnil svoji schopnost vše pozorovat a všímat si detailů. Při cestování také poznal lidi nejrozumnějších charakterů a povah a jako bystrý novinář si osvojil schopnost chápat bolesti a starosti lidí a soucítit s nimi. V souboru 13 povídek zobrazuje Jan Neruda život na Malé Straně v době čtyřicátých a padesátých let 19. století, tedy v době svého dětství a mládí, v době, kdy se u něj velmi intenzivně

rozdělila schopnost citlivě vnímat a chápat problematiku sociálních nerovností a sociálního vyloučení nejchudších obyvatel.

Povídky jsou složeny z osudů jednotlivých postav obývajících Malou Stranu a Neruda je jedním z nich. Často hrdinové pochází z řad prostých lidí a čtenář s nimi sympatizuje nebo je nucen k nim zaujmout nějaké jiné postoje. Dějová stránka povídek ustupuje do pozadí, příběhy mají málo zápletek. Čtenář k pointě dochází přes pozorování charakteru a jednání jednotlivých postav. Soubor obsahuje povídky idylické, groteskní i tragické. Častými tématy jsou osamělost, nenávist, smrt. Vypovídají o světě, který není tak idylický, jak se na první pohled může zdát.

Jedna z vyučovacích hodin literatury o demokratickém autorovi 19. století Janu Nerudovi je věnována rozboru jedné z povídek. Pro splnění cíle naší vyučovací hodiny byla vybrána povídka Přivedla žebráka na mizinu. Obsahově je příběh dobře srozumitelný, tragický příběh hlavní postavy žáky dokáže zaujmout a jsou schopni se do jednání postav povídky vcítit.

Organizační formy: samostatná práce, skupinová práce

Metody: metoda kritického myšlení, metoda třífázového modelu učení (evokace – uvědomění si významu – reflexe), brainstorming

Pomůcky: pracovní list s výňatkem uměleckého textu a úkoly, psací potřeby, tabule

Popis:

Pro tuto vyučovací hodinu učitel využije metodu třífázového modelu učení (evokace – uvědomění si významu – reflexe).

Aby si žáci vybavili, co už ví o tématu, začne učitel první fázi hodiny (evokace) tím, že na tabuli napíše pojmy tolerance, empatie a předsudek, a vyzve žáky, aby nad těmito pojmy přemýšleli. Poté žáky vyzve, aby svými slovy vyjádřili, co vše je napadlo. Učitel v bodech zaznamená jejich odpovědi na tabuli (myšlenková mapa). Žáci u pojmu tolerance mohou diskutovat o tom, zda jsou schopni připustit u druhých odlišné názory, zda mohou vedle sebe žít lidé s jinými názory, postoji a přesvědčeními. U pojmu empatie řeší, zda se dokáží vcítit do duševního stavu druhého člověka a pochopit jeho emoce. A předsudek jako zakořeněný názor či úsudek, který není založený na spolehlivém poznání, ale na pouhém mínění, budou nejspíš chápat jako zjednodušenou zkušenost vycházející ze stereotypů. Zde mohou uvádět vlastní zkušenosti, s jakými předsudky se v životě setkali.

Pak učitel rozdá žákům pracovní list s otázkami a s výňatkem z textu Povídek malostranských Přivedla žebráka na mizinu. Celou povídku si žáci předem přečetli za domácí úkol. Text poslouží jako pomůcka při aktivizaci komunikace ve třídě. Učitel zadá žákům následující úkoly:

1. Přečtete si text a podtrhněte větu nebo několik vět, které vás osobně pozitivně nebo negativně zaujaly.
2. Písemně odpovězte na otázky uvedené v pracovním listu.
 - a) Měli obyvatelé Malé Strany nějaké předsudky ve vztahu k panu Vojtíškoví?
 - b) Jaké bylo jejich chování k panu Vojtíškoví před tím, než baba Miliónová rozšířila pomluvy, a jaké potom? Srovnejte.
 - c) Charakterizujte postavu baby Miliónové, jaké měla vlastnosti?

Další otázky se týkají jazykové složky uměleckého textu.

Žáci samostatně pracují s pracovním listem a odpovídají písemně na otázky.

V další části hodiny (uvědomění si významu) bude následovat diskuse žáků. Vybraní žáci nebo dobrovolníci budou nejprve prezentovat své odpovědi zaznamenané v pracovním listu. Učitel vede diskusi a žáci zdůvodňují své názory. Učí se komunikovat mezi sebou, vzájemně si naslouchat a respektovat odlišné názory. Důraz je kladen také na to, aby mezi sebou komunikovali srozumitelným spisovným jazykem. Diskuse slouží i k uvědomění si nových informací.

V závěrečné fázi hodiny (reflexe) se žáci znovu vrátí k pojmům tolerance, empatie a předsudek, zapsaným na tabuli (myšlenková mapa) a znovu se k nim vyjádří. Učitel směřuje otázky k tomu, aby žáci porovnali postoje hrdinů z Povídek malostranských k lidem sociálně vyloučeným s postoji našich současníků.

Cíl: Jedna z hodnot demokracie je i respektování základních lidských práv a svobod. Žáci dovedou vysvětlit, co je tolerance a empatie a nemají předsudky vůči sociálně vyloučeným. S pomocí uměleckého textu Jana Nerudy dovedou vysvětlit, jaké byly v minulosti příčiny sociálního vyloučení a jaké mohou být dnes. Při diskusi se naučí vzájemně si naslouchat, kriticky hodnotit a respektovat názory druhých. Chápou přínos a aktuálnost demokraticky smýšlejícího autora Jana Nerudy.

Časová dotace: První fáze hodiny (evokace) zabere přibližně 15 minut. Na druhou fázi hodiny (uvědomění si významu) bude potřeba asi 20 až 25 minut. Pro třetí fázi (reflexi) zbývá 5 až 10 minut.

4.3 Pracovní list – výňatek z povídky Přivedla žebráka na mizinu

Divné zvěsti začaly se najednou šourat Malou Stranou. A koho se dotkly, škrabal se za uchem. „Pan Vojtíšek,“ znělo to často v rozpravách a za chvíli zas jsi slyšel: „Pan Vojtíšek!“

Brzy jsem zvěděl všeho. Pan Vojtíšek prý nebyl ani chud. Pan Vojtíšek prý měl tam za vodou, na Františku, dva domy. To prý ani není pravda, že bydlí pod hradem někde v Brusce. Blázný si dělal z dobrých malostranských sousedů! A po tak dlouho! Nastala rozhořčenost. Mužští se zlobili, cítili urážku, styděli se, že byli lehkověrní.

„Darebák!“ pravil jeden. „Je pravda,“ rozumoval druhý, „viděl ho někdo žebrat v neděli? To byl nejspíš doma, ve svých palácích, a jedl pečené.“

Ženské ještě váhaly. Dobrá tvář páně Vojtíšková zdála se jim přec příliš upřímná. Ale přišel dodatek zvěsti. On prý má také dvě dcery a ty prý dělají slečny. Jedna prý má lajtnanta a druhá chce jít k divadlu. Nosí jen samé rukavičky a jezdí do Stromovky. To rozhodlo i u ženských.

Takřka ve dvakrát čtyřadvaceti hodinách byl osud páně Vojtíškových zjinačen. Všude ho ode dveří odbývali, že jsou „zlé časy“. Kde míval obědy, slyšel, že „dnes nic nezbylo“, nebo: „Jsme chudi, měli jsme jen hrách, to není pro vás.“ Uličníci kolem něho poskakovali a pokřikovali: „Domácí pán! Domácí pán!“

Otázky:

1. Podtrhněte větu nebo několik vět, které vás zaujaly. Vysvětlete proč.
2. Měli obyvatelé Malé Strany vůči panu Vojtíškovi nějaké předsudky?
3. Jak se změnilo jejich chování potom, co baba Miliónová rozšířila o panu Vojtíškovi pomluvy?
4. Charakterizujte postavu baby Miliónové. Jaké vlastnosti vystihují její povahu?
5. Najděte v textu dobově a citově zabarvená slova.
6. Vysvětlete název povídky.

Pracovní list Jan Neruda – Přivedla žebráka na mizinu (řešení)

Odpovědi na otázky:

1. Individuální řešení
2. Neruda jako vypravěč povídky čtenáři příliš nepomáhá bezpečně se orientovat ve vyprávěném světě. Naopak někdy čtenáři předkládá nepravdivé indicie, vyvolává klamná zdání. Čerpá z klepů, fám a tradovaných mínění (Pan Vojtíšek prý nebyl ani chud. Pan Vojtíšek prý měl tam za vodou, na Františku, dva domy. To prý ani není pravda, že bydlí pod hradem někde v Brusce.). Od žáků mohou zaznívat názory, že si Vojtíškoví sousedé měli nejprve „zvěstí“ ověřit, že neměli lžím hned uvěřit a pana Vojtíška odsoudit.
3. Žáci budou pravděpodobně hovořit o tom, že pan Vojtíšek byl mezi lidmi na Malé Straně nejprve oblíbený, lidé si s ním rádi popovídali, měli ho pro jeho srdečnou povahu rádi. Pomáhali mu tím, že dostával almužnu, tabák, jídlo. Posléze uvěřili pomluvě, i když ženy více váhaly, zdráhaly se uvěřit. Muži měli jasno dříve.
4. Zde se budou objevovat záporné vlastnosti baby Miliónové jako je například závist, chamtivost, pomstychtivost, pokrytectví apod. Žáci mohou diskutovat o tom, jak se chovala a jaká byla motivace jejího chování. Je možné, že názory, jaké si o ní žáci udělali, se budou rozcházet.
5. zvěsti se začaly šourat, dotkly se
v rozpravách znělo
dělal si blázný ze sousedů
jedl pečené
dcery dělají slečny, jedna má lajtnanta, nosí jen samé rukavičky
osud byl zjinačen
6. přivést na mizinu – uvrhnout v bídu (nouze, bída, zkáza, záhuba, úpadek - SSJČ),
kontrast žebrák a přivést na mizinu

Zdroje:

Balajka, Bohuš. Přehledné dějiny literatury I. Praha: Fortuna, 1995

Havlíček Borovský, Karel. Stokrát plivni do moře. Praha: Československý spisovatel, Klub přátel poezie, 1990

Hora – Hořejš, Petr. Toulky českou minulostí 10. Praha: Via Facti, 2004

Mocná, Dagmar. Záludný svět Povídek malostranských. Praha: Academia, 2012

Neruda, Jan. Povídky malostranské. Praha: Mladá fronta, 1954

Zormanová, Lucie. Výukové metody v pedagogice s praktickými ukázkami. Praha: Grada, 2012

Odkaz na nahrávku: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10268377650-kralikova-citanka/210552116250005-k-h-borovsky-epigramy/>